

Az információáramlás jellemzői a Magyar Királyságban a középkori német nyelvű krónikák alapján

Mint ismeretes, a középkori német nyelvű krónikák gyakran számolnak be a Magyar Királyságról, illetve annak történetéről.¹ A népi nyelven/anyanyelven (*volkssprachig*) íródott elbeszélő források a laikus megbízóknak, mecénásoknak, célközönségnek² köszönhetően sokszor olyan többletinformációval is rendelkeznek, amelyek a latin nyelvű szövegekbe például a *brevitas* vagy az „igazságra való törekvés”³ elve miatt nem kerülhettek be.⁴ Rendkívül szemléletes példa e tekintetben az Albertus de Constantiának tulajdonított, prózában írt, latin nyelvű világtörténeti összeállítás 1427-ből, amelynek megírásánál Albertus egy német nyelvű rimes császárkrónikára támaszkodott, és a *brevitas* elvére hivatkozva a legendás, mondabeli és anekdotaszerű elemeket elhagyva erőteljesen lerövidítette azt.⁵ Ugyanakkor Johannes de Utino a 14. század közepe táján keletkezett, eredetileg latin nyelvű világkrónikáját a 15. század közepén német nyelvre is lefordították, s a fordításnál a szöveget legendás, mondabeli és anekdotaszerű elemekkel egészítették ki.⁶ Ugyanígy megemlíthetjük itt a dokumentáris⁷ források körét is. Egy oklevél például természetszerűleg nem tartalmazza, nem tartalmazhatja a kiállításához, megírásához vezető út összes

- 1 A teljesség igénye nélkül az utóbbi éveket tekintve a német nyelvű forrásokra vonatkozóan: Radek, 2008; Körmendi, 2008; Körmendi, 2009. 155–193.; Bradács, 2009. 1421–1454.; Veszprémy, 2010. 465–484.; Mikó, 2013. 1–22.; Radek, 2013a. 1–22.; Radek, 2013b. 174–187. Más népi nyelven íródott krónikákra vonatkozóan lásd a Korall tematikus kötetét: A Magyar Királyság európai szemmel. *Korall*, 10. (2009) 38. sz.
- 2 A mecénatúra kérdésköréhez lásd Bumke, 1979. A késő középkori német földön jellemző kétnyelvű historiográfiához lásd Sprandel, 1994.
- 3 Schmale a német *wahr* (,igaz’) és német *falsch* (,hamis’) fogalmak rendkívül komplex tartalmi összetevőivel foglalkozik (Schmale, 1988. 121–132.). Az igazság bizonygatására szolgáló formulákkal kapcsolatban lásd Schulz, 1909. Lásd még Schmeidler, aki a patrisztikus stílus részeként foglalkozik a középkori, az igazság bizonygatására szolgáló formulákkal (Schmeidler, 1916. 25–34.).
- 4 Elegendő itt Vizkelety András kutatásaira gondolnunk, aki középkori elbeszélő historiográfiai szövegeket vizsgált nyelvi (latin vs. népi nyelv/anyanyelv) és formai (próza vs. kötött beszéd/verses forma) vonatkozásban. Vizkelety, 1990. 682–684. Herkommer számos példát sorol fel a középkori historiográfiában arra vonatkozóan, hogy a prózában írt szövegek eleve igazságtartalommal bírnak, míg a verses formában írt szövegek eleve hazugságot implikálnak (Herkommer, 1972).
- 5 Vizkelety, 1990. 682–684.; Vizkelety, 2009.
- 6 A berlini kézirat betoldásaira először Vizkelety András hívta fel a figyelmet: Vizkelety, 1988. 307. A „Magyar krónikát” is tartalmazó kéziratok vizsgálatát az OTKA K 68 394. sz. projektje (projektvezető: Veszprémy László, Hadtörténeti Intézet és Múzeum, projektmunkatárs: Radek Tünde, ELTE BTK Germanisztikai Intézet, Német Nyelvű Irodalmak Tanszéke) tette lehetővé.
- 7 Van Caenegem–Ganshof, 1964.

körülményét. Az oklevelek *narratio* részei ugyan lehetnek olykor beszédesek, tartalmazhatnak utalásokat,⁸ ezek sem szólnak azonban feltétlenül például egy béketárgyalás előkészítésének megszervezéséről, a tárgyalás folyamatának mikéntjéről vagy a hírnökök, követek szerepéről. Mindezek azonban bekerülhetnek az elbeszélő forrásokba, s kiegészíthetik és árnyalhatják eddigi, sokszor csak az oklevelek által közvetített ismereteinket. A népi nyelven, anyanyelven írott krónikák további tüzetes vizsgálata eddig kevésbé vagy egyáltalán nem ismert történések taglalásával, adatokkal bővítheti eddigi tudásunkat.

Gondoljunk itt a korábbi időkből Bartoniek Emma kutatásaira a koronázási eskü fejlődésével kapcsolatban. Mint ismeretes, a Stájeri rímes krónika (*Steirische Reimchronik*) az egyetlen olyan jelenleg ismert forrás, amely viszonylag részletesen számol be III. András koronázási szertartásáról.⁹ Az újabb kutatásokkal, kutatási lehetőségekkel kapcsolatban érdemes itt pár szót ejteni arról, hogy az 1140–1150 között keletkezett, Regensburgban íródott „Császárkrónika” (*Kaiserchronik eines Regensburger Geistlichen*, a továbbiakban: KChr) ma ismert legkorábbi kéziratában, a vorauai kéziratban (*Vorauer Sammelhandschrift*), amelynek keletkezését a 12. század utolsó negyedére teszik, Attila temetésének¹⁰ helyéről az alábbiakat találjuk: [...] *do der chunic Ezzel zeouene wart begraben*¹¹ [kiemelés a szerzőtől – R. T.], vagyis „miután Attila királyt ouen-ben eltemették”. Mindez egy meglehetősen korai említése „Ofen”-nek.¹² Jelenlegi ismereteink szerint az „Ofen” megnevezés első okleveles említése (*Ouen*) 1235-ből származik,¹³ amely eredetileg a mai Pest elnevezésére szolgált, s csak a tatárjárást követően lett a mai budai oldal német megnevezése.¹⁴ A korai forrásokkal kapcsolatban szokás még hivatkozni az 1200 körül a Duna térségében – valószínűleg Bécs és Passau között – keletkezett „Nibelungenlied”-re,¹⁵ amelyben megtaláljuk a *ze Etzelnburc*,¹⁶ azaz „Attila vára/városa” megnevezést is, de azt is, hogy *Etzeln si funden in sîner stat zu Gran*,¹⁷ azaz „Attilát (szék)helyén/városában, Esztergomban találták.” A „Nibelungenlied” kiadását kísérő összefoglaló térkép¹⁸ aztán „Attila várát/városát”

8 Lásd ehhez: Kurcz, 1962. 323–354.; Kurcz, 1966. 179–180.; Kristó, 1992. 14–29.

9 Bartoniek, 1917.; Radek, 2011. 231–243.

10 Attila sírjával kapcsolatban lásd Veszprémy, 2010. 476–478.

11 A vorauai kézirat faksimiléje (Fank, 1953) alapján. Ezúton szeretnék köszönetet mondani Mag. Stefan Reiternek, a vorauai kolostori archívum könyvtárosának, hogy digitalizálta és rendelkezésemre bocsátotta a faksimile kiadás vonatkozó oldalát. A KChr kiadásában: KChr: 14179. sor: [...] *do der chunic Ezzel ze Ovene wart begraben* [...].

12 Erre már Veszprémy László is felhívta a figyelmet (Veszprémy, 2004. 21.). Ezúton szeretnék köszönetet mondani Veszprémy Lászlónak (Hadtörténeti Intézet és Múzeum), Erb Máriának (ELTE BTK Germanisztikai Intézet, Magyarországi Németek Kutatási és Tanárképzési Központja), valamint Sasi Attila térképésznek az „ouen” megnevezéssel kapcsolatos eszmecseréért.

13 Csánki, 1936. 20. sz.

14 Összességében lásd Végh, 2006. Pest és Buda elnevezésére vonatkozóan lásd különösen Végh, 2006. 18–26.; Mollay, 1989. 236.; Kiss, 1980. 131–132.

15 *Das Nibelungenlied*, 1997.

16 *Das Nibelungenlied*, 1997. 416. 22. aventure, 1379,1.

17 *Das Nibelungenlied*, 1997. 452. 24. aventure, 1497,2.

18 *Das Nibelungenlied*, 1997. 1010–1011.

Esztergommal azonosítja.¹⁹ Ugyanakkor Lübecki Arnold 1210 körül keletkezett latin nyelvű „Szláv krónikája” (*Chronica Slavorum*), amely 1171–1209-ig tárgyalja az eseményeket, s az 1189-es esztendőnél – amikor is I. (Rótszakállú) Frigyes császár keresztet hadjárata kapcsán vonul át a Magyar Királyság területén – említi meg *Granon*, tehát Esztergomon kívül „Attila városát” (*in urbem Actile*).²⁰ Érdemes lenne tehát az Ofen megnevezéssel és annak jelentéstartalmával kapcsolatos ismereteinket újragondolni és újratárgyalni.

Jelen tanulmány célja az, hogy középkori német nyelvű krónikák alapján a Magyar Királyság néhány nemzetközi kapcsolatát vizsgálva betekintést nyújtson az információközvetítés rendszerének jellemzőibe. A legfőbb alapfogalmakat tárgyalva bevezetesként szolgál az információáramlás és -közvetítés legfőbb jellemzőinek válaszolásához a középkori Magyar Királyságban.²¹

A vizsgálat korpusza

Tanulmányomban mindenekelőtt a „Stájeri rímes krónika” (*Steirische Reimchronik* vagy másképpen *Österreichische Reimchronik*, a továbbiakban: StRchr)²² információit veszem alapul s ezeket más elbeszélő források anyagával fogom kiegészíteni. Megjegyzendő, hogy a magyar történettudományi szakirodalomban a StRchr szerzőjét több helyütt még ma is – tévesen – „Hornecki Ottokar” (*Ottokar von Horneck*) személyében jelölik meg, amely átvétel nyilvánvalóan Bartoniek Emma egyik alapvető, a koronázási eskü fejlődésével kapcsolatos korábban már említett tanulmányával hozható összefüggésbe.²³ Ugyanakkor Maja Loehr már 1937-ben egy tanulmányában felhívta a figyelmet arra, hogy a Stájerországi Tartományi Levéltárban folytatott kutatásai alapján oklevelekkel bizonyítható, hogy a StRchr szerzője egy bizonyos *her Otacher ouz der Geul*, tehát „Ottokar aus der Gaal”²⁴ (1260–1265 körül–1320 körül) volt,²⁵ aki a Strettweg nemzetségből, egy hivatalnoki, kismanesi családból származott. Mecénásaként II. Ottó jöhet szóba, aki a költő Ulrich von Lichtenstein (1200 körül–1275) fia volt. Ottokar aus der Gaal a 14. század első két évtizedében keletkezett krónikája azért is különösen alkalmas információtörténeti vizsgálatokra, mert nemcsak fejedelem- és tartománytörténettel foglalkozik, hanem a környező területek eseményeit is beágyazza a birodalomtörténetbe. Ottokar aus

19 A kiadás névmutatójában is szerepel *Etzelburg*, azzal a megjegyzéssel, hogy ez mind „Gran”-t, mind pedig „Ofen”-t is jelölheti. *Das Nibelungenlied*, 1997. 1003.

20 Lappenberg, 1868. 130. Soós István Lübecki Arnold kapcsán „Etzelburg”/„Etzilbourg”-ot „Altöfen”-nel azonosítja (Soós, 1999. 18.).

21 Jelen tanulmányom korábbi ez irányú kutatásaim folyamánként értendő (Radek, 2010. 63–88.). Alapfogalmak tárgyalása miatt a két tanulmány között átfedések lehetségesek.

22 A vonatkozó szövegek, szövegrészek fordításai a saját fordításaim, ezeket külön nem jelölöm. Átvételek esetén mindig megadom a fordító nevét és a fordítás forrását. A rímes krónikák szövegét is prózafordításban közlöm. Kiegészítéseimet szögletes zárójelben adom meg.

23 Bartoniek, 1917. 5–44.

24 A német nyelvű szakirodalomban „Ottokar von Steiermark” néven is szerepel.

25 Loehr, 1937. 89–130.

der Gaal csaknem 100 ezer középfelnémet sorban tárgyalja a korabeli világ történéseit II. Frigyes császár halálától (1250), illetve a Babenberg-ház kihalásától (1246) kezdve az alsó-ausztriai nemesi felkelések koráig (1309). Részletesen taglalja az osztrák, a stájerországi és a salzburgi tartománytörténetet, illetve a szomszédos országok, így Csehország és Magyarország eseményeit is, a Német Birodalomra vonatkozóan pedig a német tartományok, valamint Itália és Szicília történéseit, de beszámol Akkon elvesztéséről, Trieszt és Ferrara városáról, Spanyolországról, Afrikáról, Örményországról és a Tatar Birodalomról is.

Ezenkívül az alábbi források információit használtam még kiegészítésként. A magát a polgári felső réteghez számító Jans Enikel²⁶ valószínűleg valamikor az 1270–1280-as években írta meg majdnem 30 ezer sornyi „Világkrónikáját” (*Weltchronik*, a továbbiakban: JEWchr), amely a világ teremtésétől az 1250-es esztendőig, II. Frigyes császár haláláig (1250) tárgyalja az eseményeket. Jans Enikel egy másik, az 1280-as években íródott, kicsit több mint 4000 sornyi, de befejezetlenül maradt historiográfiai művét, a „Fejedelmek könyvét” (*Fürstenbuch*, a továbbiakban: JEFb) már az osztrák történelem megírásának szentelte.

Mügel Henrik (Heinrich von Mügel, valószínűleg 1319–1380 körül) német nyelvű „Magyar krónikáját” (*Ungarnchronik*, a továbbiakban: HvMUchr) valószínűleg 1359–1362 között jegyezte fel és ajánlotta IV. (Habsburg) Rudolf hercegnek. A krónika az özönvíztől kezdve tárgyalja az eseményeket 1333-ig, tehát I. Károly magyar uralkodó koráig.

A kutatásban Johannes de Utino (†1363) nevével összekapcsolt,²⁷ a 14. század közepe táján keletkezett latin nyelvű „Világkrónikát” – amely Mályusz Elemér nyomán „Drági-féle kompendium”-ként is ismeretes²⁸ – a 15. század második felében, 1460 körül német nyelvre is lefordították.²⁹ Az eddig ismert öt német nyelvű kézirat közül három tartalmazza az úgynevezett alapszöveget, vagyis a biblia-történeti részt az első emberpár teremtésétől az apostolok kiküldéséig, valamint a pápa-császár krónikát és a magyar királyok krónikáját is. Tanulmányomhoz a tervezett kiadás³⁰ alapjául szolgáló vezérkézirat, Be1³¹ (a továbbiakban: JdU Be1) magyar királyokról szóló krónikáját vettem figyelembe, amely Géza fejedelemmel,

26 Tulajdonképpen „Jans, hern Jansen eninchel”, tehát, „János, János úr unokája” (1230/1240 k.–1302 k.). A 13. századi Bécsben ugyan kimutatható a Jans-féle nemzetség, egyik tagja sem azonosítható azonban egyértelműen a krónikáiróval.

27 Az eddigi kutatások szerint a krónika egyes részeit tekintve szerencsésebb Johannes de Utino folytatójáról beszélni. Lásd ehhez Melville, 1987. 78. A szerzőség kérdését reményeink szerint el fogja dönteni az eddig ismert legkorábbi, valószínűleg Johannes de Utino keze írásával készült, 1338-ra datálható tekercs, amelynek vizsgálata már folyamatban van.

28 Mályusz, 1967. 76–77.

29 Vizkelety, 1988. 289–309. A jelenleg ismert kéziratállományhoz lásd Radek, 2013a. 1–22.

30 A kritikai kiadás elkészítése folyamatban van. A kiadás egyelőre azt a három latin (Veszprémy László) és három német nyelvű (Radek Tünde) kéziratot érinti, amelyek a biblia-történeti részen, a pápa-császár krónikán kívül a magyar királyok krónikáját is tartalmazza.

31 A kéziratok jelöléséhez lásd Vizkelety, 1988. 290–292. Vizkelety Andrásról átvettem nemcsak a kézirat-elnevezések rövidítéseit, hanem az újonnan előkerült kéziratoknál az általa alkalmazott gyakorlat is: a mindenkori szigla a kézirat őrzési helyének kezdőbetűiből tevődik össze (Radek, 2013a. 2.).

illetve I. István királlyal, a 969-es esztendővel indítja és Mátyás király uralkodásával, az 1458-as évvel zárja az események elbeszélését.

A karintiai tartományi krónikairódalomban nagy jelentőségű a regensburgi érsekséghez tartozó Sankt Martin am Techelsberg papja, Jakob Unrest (†1500), aki nemcsak a meglehetősen terjedelmes „Osztrák krónikájában”³² (*Österreichische Chronik*, a továbbiakban: JUÖChr) tért ki a magyar történelem egyes eseményeire, hanem egy önálló „Magyar krónikát”³³ (*Ungarische Chronik*, a továbbiakban: JUUChr) is írt. Ez utóbbiban a magyar történelem leírásának fő vonalait az Attilától Mátyás királyig terjedő korszak adja, de ebben a krónikában is találunk kitekintő bekezdéseket, például Velence keletkezéséről. Jakob Unrest Magyarország iránti élénk érdeklődése valószínűleg nem egyszerűen a földrajzi közelségnek tudható be, hanem sokkal inkább a Karintiát is érintő török betöréseknek és ezáltal a magyarok török elleni erőfeszítéseinek.

Korabeli terminológia

A korabeli kommunikáció megismeréséhez elengedhetetlen megvizsgálni azt, milyen fogalomkészlettel operálnak forrásaink. A vizsgált szövegek nyelvtörténeti szempontból a középfelnémet (*Mittelhochdeutsch*)³⁴ nyelv korszakába (1050–1350), illetve a korajúfnémet nyelv (*Frühneuhochdeutsch*)³⁵ időszakába (1350–1650) nyúlnak vissza. Nagyon egyértelműen behatárolhatók a középfelnémet/korajúfnémet *bote* (,küldönc’, ,hírvivő’, ,hírnök’, ,követ’ jelentésben), a korajúfnémet *sendbotte* (,küldönc’, ,küldött’, ,követ’ jelentésben), illetve a középfelnémet/korajúfnémet *botschaft* (,hír’, ,közlés’, ,üzenet’, illetve ,küldöttség’, ,követség’ jelentésben) lexémák.³⁶ Tanulmányomban a fordításoknál szinonimaként használom a ,küldönc’, ,hírvivő’, ,hírnök’ és ,követ’, illetve a ,küldönc’, ,küldött’, ,követ’ szavakat, tudatában annak, hogy a középfelnémet forrásokban szisztematikusan kiépített követi rendszerről még nem beszélhetünk.

A forrásokban leggyakrabban a *bote*³⁷ szót találjuk, amely kezdetekben valószínűleg az olyan egyszerű hírnököt, hírvivőt jelentette, aki mindenféle teljhatalmi

32 Jakob Unrest valamikor 1480 előtt (talán 1466-ban) kezdte el írni JUÖChr-ját, amelyet először 1493-ban lezárt, majd később 1499-ig folytatott. A krónika az 1435-től 1493-ig, illetve 1499-ig terjedő időszak eseményeit tárgyalja.

33 Adolf Armbruster előtt Franz Krones (Krones, 1880. 339–372.) foglalkozott JUUChr-ral egy azóta eltűnt kézirat (Königliche Bibliothek zu Hannover, Codex Pap. fol. Pappb. Nr. XIII. 783, f. 27–32.) alapján. Armbruster szerint Jakob Unrest ezt a krónikát 1490-ben zárta le, míg Krones vizsgálatai szerint valamivel később, 1499 körül, de mindenképpen 1508 előtt. A Krones által vizsgált kéziratredék a hun ősidőktől II. Géza király haláláig (1162-ig) tárgyalja az eseményeket, míg az Armbruster-kiadás szerint 417-től 1490-ig.

34 Eggers, 1965.

35 Eggers, 1969.

36 Lásd ehhez még DWB, Bd. 2. 271–276. hasábok.

37 Például: StRchr 125–126, 1396, 1411, 1422, 1481, 2015, 7696, 9261, 9296, 10702, 11180, 11220, 11359, 74845, 80603, 80627, 80695. sorok, HvMUchr 128,17; 137,12; 147,14; 152,4; 152,5; 152,8; 155,9; 162,12; 167,8; 211,23; 212,1; 213,18, JUUChr 506.

felhatalmazás és kíséret nélkül közlekedett,³⁸ mégpedig lovon, azért, hogy információt juttasson el egyik helyről a másikra, illetve hogy bizonyos személyeket invitáljon adott helyre. Nagyon jól szemlélteti ezt a StRchr-ban az a rész, amikor II. Ottokár cseh király meghívja a vendégeket unokahúgának, Brandenburgi Kunigundának és IV. Béla fiának, Béla hercegnek 1264-ben tartott esküvőjére: „Szétküldte hírnökeit a [meghívó-]levelekkel: vágtassanak közel- és távolra.”³⁹ A hírvivők között megemlíthetjük még az úgynevezett gyors hírvivőket is. 1488-ban ilyen gyors hírvivőt (*schneler pott*)⁴⁰ küldtek Brüggebe, amikor Miksa herceget, tehát a későbbi I. Miksa császárt Brügge városa fogságba vetette 1488 első felében.

Arról sajnos nem tudósítanak a források, hogy egy-egy hírvivő, követ mennyi ideig volt úton, rendelkezett-e, s ha igen, milyen kiszolgáló személyzettel. Viszont rendkívül fontos eseményeknél (például valamelyik uralkodó halála esetében) időhatározókkal fejezik ki vagy erősítik meg a gyorsaság tényét:⁴¹ „nagyon sebesen”, „rohanvást” (*vil drât*), „gyorsan”, illetve „hirtelenjében” (*snelliglich*), valamint utalásokat találunk arra, hogy „gyors ütemben”, „azonnal” cselekedve küldtek valahova hírnököket, hírvivőket például *algeriht* vagy *zehant*⁴² („azon nyomban”). Mátyás király halálát például *von stund an*, vagyis „azonnal” jelentették a német-római császárnak, III. Frigyesnek, aki a tudósítás szerint éppen Linz felé menet kapta a hírt, ő pedig rögtön fiához, Miksához küldetett Innsbruck felé az Etsch folyóhoz, hogy magához hívassa. Majd Miksa is *von stund an*, tehát „azonnal” küldöttséget (*potschaft*) küld magyar földre egy „baráti irattal minden fejedelemnek, grófnak és úrnak, egyháziaknak és világiaknak, városi és vidéki uraknak”.⁴³ II. Vencel cseh király hírnökei pedig *gerant*,⁴⁴ vagyis „rohanvást”/„vágatva” érkeznek meg VIII. Bonifác pápához, hogy megszerezzék a pápa „engedélyét” és „beleegyezését”, vagyis hogy kieszközöljék nála, hogy az ifjabb Vencel ülhessen Magyarország trónjára.⁴⁵

38 „Ő [I. Habsburg Rudolf] azt parancsolta Hugo von Taufers grófnak, hogy ne várjon tovább, hanem lovagoljon a magyarokhoz és keresse meg László királyt [IV. László]” (StRchr 15284–15287. sorok: [...] *gráf Hougen von Tüfers er hiez, / daz er niht lenger bit / und hinz Ungern rit / näch dem kunic Ladizlâ*).

39 StRchr 7695–7697. sorok: [...] *mit brieven hiez er* [II. Ottokár] *loufen / sîn boten unde rîten / nâhen unde wîten*. A rímes krónika menyzőre vonatkozó szövegét prózafordításban közölte Vizkelety, 1993. 571–584. A vonatkozó rész fordítását Vizkelety Andrásról vettem át. Vizkelety, 1993. 576.

40 JUÖChr, 200.

41 Például StRchr 10284. sor, StRchr 43207. sor: *vil drât*, StRchr 24430, 80711. sorok: *drât*, StRchr 10309. sor: *algeriht*, StRchr 43252, 78500. sor: *snelliglich*.

42 StRchr 15017. sor: *zehant*. „Rudolf király [I. Habsburg Rudolf] megint átküldte [hozzájuk] követeit, megparancsolta nekik [saját követeinek], hogy igyekezzenek/siessenek. A magyarokat tisztelettel megkérte, hogy amint tudomásukra jut üzenete, azonnal jöjjenek át hozzá [mármint hogy keljenek át a March folyón], mindez kérése szerint történt [a dünkruiti csatában 1278-ban].” StRchr 15350–15355. sorok: [...] *kunic Ruodolf hin wider sant, / den boten hiez er strîchen, / die Unger bat er flîzlichen, / swen si die botschaft vernâmen, / daz si zehant über kæmen / näch sîner bete daz geschach*.

43 JUÖChr, 187: [...] *ward dem kayser von stund an verkund gen Lynnitz; der verkund das seinem sun, kunig Maximilian an die Etsch gen Ynnsprung und empot dem, zu im zu komen. Kunig Maximilian schickt auf stund an sein potschaft gen Vngern mit ainem frewntlichen schreiben allen fursten, graven und herm, geistlichen und weltlichen, den von stetten und gemainer lanndschaft*.

44 StRchr 80422. sor.

45 StRchr 80430–80431 sorok: [...] *sîn urlæbe / und sînen willen darzuo gæbe, / daz er zUngern krône trüege*.

A német *bote* szó mellett megjelenik a latinból átvett *legat*, vagyis legátus szó is, mint a pápák megbízottja, követe, aki vagy a békéltető szerepét tölti be, vagy pedig a mindenkori királyjelöléseknél vagy királyválasztásoknál, trónharcoknál⁴⁶ a pápa képviselőjében helyben foglal állást, vagy éppen királyokat erősít meg pozíciójukban. Fülöp fermói püspököt például a pápa 1279 elején küldi Magyarországra az ország belső békéjének helyreállítására.

A hírnököknek/hírvivőknek/küldötteknek (*bote*, *sentbote*) azonban nemcsak a híráramlásban van szerepük, hanem fontos részét képezik az uralkodók hatalmi reprezentációjának is. Ez megmutatkozik abban is, milyen számban vesznek részt a küldöttek az uralkodó által kijelölt feladat elvégzésében. Unrest krónikája szerint például Mátyás király 800 főből álló küldöttséget menesztett Nápolyba, hogy menyasszonyát, Aragóniai Beatrixet Magyarországra kísérvék: „*És amikor a 76. évet írták, Mátyás király megházasodott és feleségül vette a Nápoly és Szicília királyának, Ferdinándnak – amely király a Magyarország és Jeruzsálem királya címet is viselte, mivel elődei a királyságot erre hatalommal kényszerítették és megszerzték – a lányát, a Beatrix nevezetűt, egy szép, nemesi származású, kegyelmes asszonyt. Őérte küldött Mátyás király egy kimondottan remek kíséretet és előkelő követeket. [...] És a követek a következők voltak: Várad püspöke, Boroszló püspöke, akit Rudolfnak hívtak, két herceg Sziléziából, Heinrich von Münsterberg herceg és Johann von Ratibor, Hindersich herceg cseh földről, Pongrác erdélyi vajda, aki a következő titulusokkal rendelkezett: »Johannes Pangratz de Dengeles, weyda et dux Transsilvanus et comes Siclorum necnon supremus capitaneus domini Mathiae regis Vngarie et Bohemye«, ő volt a király testi-lelki jó barátja. Magyarország egy grófja, Bazin két grófja, a csehországi Sternberg grófja, ő meghalt Itáliában, a csehországi Rosenberg egyik ura és egyébként még sok más úr, lovag és szolga Csehországból, Morvaországból, Magyarországról, Sziléziából, Meißenből és Voigtlandból. Törököket⁴⁷ is küldött velük, akiket a király még Szabácsnál vett magához. Közöttük volt egy szép szál, hatalmas termetű török, ő volt a legmagasabb*

46 „Ekkor Bonifác pápa [VIII. Bonifác] Károly királyt Magyarországra küldte, ebben az időben még élt András király [III. András]. Ugyanakkor a pápa a magyar urakhoz is elküldte követeit, hogy Károlyt András ellenében segítsék a királyság élére/trónjára. Ugyanezek a követek semmit sem tudtak tenni és újra hazautaztak.” HvmUchr 211,21–212,2: „*Do sant der pabst Bonifacius kunig Karlien gen Vngern, die weil daz kung Andreas noch lebte. Auch sant der pobst poten zu den vngarischen herren, daz sie karlein gen Andreas hulfen zu dem reich. Die selben poten mochten nichcz geschaffen und zugen wider heim.*“ „[...] ekkor sok nemes ember [...] kérte IX. Bonifác pápától, hogy erősítse meg Károly [uralmát]. A pápa legátusai azonban a gyermekkel semmit sem tudtak véghezvinni, így újra hazavonultak” (JdU Be1 83ra: „[...] vil edel lewtt [...] paten von Bonifacio dem Newntten, das er in bestatten sold Karolum [...] Aber dy legaten des pabsts mit dem kind nichts machten ausgerichten, do zugen sy wider vmb haym), valamint „Abban az időben érkezett egy legátus a pápától Magyarországra Károly miatt/ügyében, mivel azonban látta, hogy semmit nem tud tenni, újra hazament Rómába” (JdU Be1 83rb: *Zu den zeytten kam ain legat von dem pabst von wegen Karoli in Vngeren, da er aber sach, das er nichts geschaffen mocht, do zoh er wider gen Rom*). „Az 1309. esztendőben érkezett meg a pápa követe, aki kiátkozta Magyarországot azért, hogy rákényszerítse őket [a magyarokat] arra, hogy Károlyt tegyék meg királyuknak, akit akkor már megkoronáztak” (JdU Be 83ra: *In dem 1309 Jar kam ein legat des pabst, der verpannt das Unger Lann, damit er nottat sew, das sy Karolum muesten nemen zu einem kunig, der do gekronnt ward*).

47 A krónika előző fejezetéből kiderül, hogy Szabács ostrománál 1500 török adta meg magát Mátyásnak, akiket aztán a király szolgálatába állított katonaként (JUÖChr, 61–62.).

a 800 fős küldöttség tagjai között; [a küldöttség tagjai] közül majdnem százan meghaltak, így Szilézia egyik hercege és sok magyar uraság. A többiek a királynéval Karintián keresztül jöttek Magyarországra, nem sokkal Szent Márton napja után érkeztek meg.⁴⁸ A küldöttség tagjai között egyformán találunk egyházi és világi méltóságokat, ezenkívül egyéb urakat, lovagokat és szolgákat.⁴⁹

Szintén Jakob Unrest számol be Miksa 1477. évi genti útjáról, amikor feleségül veszi burgundiai Máriát, ez alkalomból 800 fehér ruhába öltözött lovas fogadta Miksát.⁵⁰ Ugyancsak nagyobb küldöttségek vettek részt uralkodók temetési szertartásán, ahogy erről szintén Jakob Unrest tudósít bennünket.⁵¹

A megbízók

A legtöbb esetben az uralkodók adnak megbízatást a hírnököknek, követeknek. A követküldés céljai között megtaláljuk a segítségkérést,⁵² háborús konfliktus esetén hadüzenet⁵³ küldését, fegyveres támogatás kérését,⁵⁴ béketárgyalások kezde-

48 JUÖChr, 62–63.: *Und als man zallt inn dem 76. jar, hat kunig Mathias gehayradt und zw weyb genomen kunigs Verdinandi zw Naplas und Sicilia, der sich auch / schreybt kunig zu Vngern und Jerusalem – wann seine vordern haben die kunigreych mit gewallt gewungen und genott – tochter, genant Beatrix, ein schone, wolgeborne gnettige frawn. Nach der schickt kunig Mathias gar eyn trefflich volckh und guet sentpotten [...] Und waren die sendpotten der bischolf von Wardein, der bischolf von Bresla genant Rudolff, zwenn hertzogen aus der Slesy, hertzog Hindersich von Behaym, Pangratzen weyda aus Subenburgen, der sich mit seinem titulo also schreybt: ‚Johannes Pangratz de Dengeles, weyda et dux Transiluanus et comes Siclorum necnon supremus capitaneus domini Mathiae regis Vngarie et Bohemye.‘ Der was des kunigs / nagster, geborner frewndt. Ein graff von Vnngern, zwen graven von Posing, ein herr von Sternnweg von Pehaym, der starb in Wellischen lannden, eyn herr von Rossenberg von Behaym, und sunst vill ander herrn, ritter und knecht von Behaym, Merhern, Vnngern, Schlesy, Meichsen und Fewdtlanndt. Auch schickt er mit Turckhen, die der kunig zum Tschawatz auffgenomen hett. Darunder ein lannger, machtiger Turckh was, [der] lenngst unnter allen sendtpotten inn der zall 800; daraus peyn ainem hundert starben, eyn hertzog aus der Slesy und vill Vnngrischer herren. Die andern chumen mit der kunigin gen Kernndten unnd darnach gein Vnngern, paldt nach sannd Merteintag.*

49 Az eseményről egykorú német nyelvű oklevél is fennmaradt Langenn: „Herzog Albreht der Beherzte” című művében. Lásd Langenn, 1838. 8. sz., 517–528.

50 JUÖchr, 73–74: *800 mann zw ross, all inn weys geklaydet.*

51 Frigyes császár temetési szertartásán 1493-ban: „A magyar király követsége, Augsburg püspökségének követsége.” (JUÖChr, 219: *Des kunigs von Ungern potschafft, Des Bistumb von Augsburg potschafft [...].*)

52 IV. (Kun) László követeket küld apósához, Anjou Károly nápolyi királyhoz, hogy segítsen őt kiszabadítani a magyar urak fogságából (StRchr, 24805–24809. sorok).

53 Például az „elveszett” uralkodói kincsek miatt V. István meg akarja támadni II. Ottokár cseh királyt (StRchr, 10306. sor). A Pozsonynál lezajlott béketárgyalásokat követően V. István szerződést szegett és betört az osztrák hercegségbe, mire „válaszként” II. Ottokár hadat üzent V. Istvánnak (StRchr, 10773. sor).

54 StRchr 15017–15023. sorok: „Rudolf király [I. (Habsburg) Rudolf] azon nyomban illemszabályokban jártas követeket küldött Magyarországra László királyhoz [IV. László], akivel úgy egyezett meg, hogy ő [László] esküt tett Rudolf királynak, hogy bármilyen sereg/nép ellenében segítségére lesz” (StRchr, 15017–15023. sorok: [...] *kunic Rudolf zehant / érbære boten sant / hinz Ungern zuo kunic Ladizlá / mit dem vereint er sich sâ / daz er swuor dem kunic Ruodolfen, / daz er im wære geholien / wider allermenlich*). A Rudolf és László közötti kommunikációhoz lásd még StRchr, 15350–15355. sorok.

ményezését,⁵⁵ de követelések közvetítése,⁵⁶ tanács- és leánykérés⁵⁷ is szerepel a célok között.

Az uralkodók közül elsősorban a császár az, akit nagyra becsülnék mint segítőt és vitás kérdésekben mint döntőbíró.⁵⁸ Nem feledhetjük ugyanakkor, hogy némely esetben magát a császárt is meg lehetett győzni egy ügy igazáról, de annak ellenkezőjéről is, méghozzá ajándékok (gâbe) segítségével. Egy alkalommal például „Aba király olyan nagy [értékes] ajándékot adott a császárnak, hogy az teljesen elvakította a császárt, és [az] felkerekedett, majd elvonulva onnan Burgundia felé vette az irányt Besançonon keresztül”.⁵⁹ I. Géza és Salamon küzdelmében előbbi látva utóbbi erejét az aquileiai pátriárkát küldi IV. Henrik császárhoz, s „nagy adományt/ajándékot” bíz rá és a német fejedelmekre azért, hogy azok azt tanácsolják a császárnak, hogy vonuljon ki az országból.⁶⁰ JdU Be1 ez ügyben még konkrétan fogalmaz: „[...] ekkor az aquileiai pátriárkát pénz [segítségével] tévútra vezették, hogy tanácsolja azt a császárnak, hogy térjen vissza országába.”⁶¹

55 IV. László a nyugat-magyarországi várak ügyében küld követeket I. Albert osztrák herceghez (StRchr, 24976. sor).

56 V. István követeket küld II. Ottokár cseh királyhoz, hogy a testvére, Anna macsói hercegnő által a II. Ottokárnak elküldött magyar uralkodói „kincseket” visszakövetelje. StRchr 10253–10258. sorok: „[...] és miután Béla király elhalálozott és az asszony [Anna] elment onnan, akkor István király nem talált három pompás kincset, amelyek jog szerint a Magyar Királyságot kellene illessék.” [...] und dô kunic Wêlân [IV. Béla] starp / und diu frouwe [Anna macsói hercegnő, IV. Béla lánya] kom von dan, / dô vermist der kunic Stephan [V. István] / drîer kleinât kostlich, / diu zuo der Unger kunicrîch / billich suln gehôren. Csak megjegyzésként: A kfn. kleinât mindenképpen valamilyen díszes, művészileg megmunkált dolgot jelent, vagyis esetünkben nem feltétlenül ékszerekről van szó.

57 A StRchr szerint (9261–9270. sorok) II. Ottokár cseh király először követeket küldött IV. Bélához, hogy tanácsát kérje, kit vegyen feleségül. Béla aztán Ottokár követei előtt tesz esküt arra vonatkozóan, hogy unokáját, Kunigundát hozzá adja nőül (StRchr 9292–9295. sorok).

58 Például JdU Be1 81°: V. Henrik császár fellépése Kálmán király és Álmos herceg esetében. De megemlíthetjük III. Henrik szerepét Aba Sámuel és Péter ügyében is, amikor a császár hol fegyveres erővel, hol békés eszközökkel próbált célt érni (HvMUchr 155,6–15.).

59 HvMUchr 157,3–6: *Do sand der kunig Aba wider zu dem keyser, daz er ym ein fridlichen tag beweyste, do er zu sein genaden kem, und sand ym grosz gab. do verplent dez keysern augen die gab, und hub sich von dannen und zoh gen Burgundia gen Bysancz.*

60 HvMUchr 187,18–188,3: *Do der kunig Geysa [I. Géza] ersah, das der kunig [Salamon] so stark was, do sand er den patriarchen von Agley czu dem keyser [IV. Henrik] und globt den patriarchen und den deutschen fursten grosse gabe, daz sie den kayser ryten, daz er aus lande czug.*

61 JdU Be1 80°: *[...] do ward der patrierch Aquilegiensis verfuert mit gelt, das er riet dem kayser, das er wdermb in sein land kchertt [...].*

Világi és egyházi főurak, méltóságok⁶² ugyancsak küldhetnek követeket az uralkodó személyével kapcsolatos ügyekben,⁶³ katonai konfliktusok⁶⁴ esetén, de (béke)tárgyalások, fegyverszünetek kezdeményezőiként⁶⁵ is, és még magával a pápával⁶⁶ is felvehetik a kapcsolatot. De az országos gyűlés is dönthet követek küldéséről.⁶⁷ Néhol a követek megbízóit egyáltalán nem nevesítik, konkretizálják a szövegek, hanem nemes egyszerűséggel csak annyit mondanak, hogy „a magyarok követeket küldtek”.⁶⁸

- 62 Példának okáért „grófok, papok és fejedelmek” (*grâven, phaffen unde fursten* StRchr 11520. sor), „a legelőkelőbb származású/legmagasabb rangú grófok” (*die hôhisten grâven* StRchr 24460. sor), s a legjelentősebb, így Esztergom, Győr, Veszprém és Kalocsa egyházi méltóságai (*der von Gran* [Esztergom] und *der von Rab* [Győr], / *der von Vezprim* [Veszprém] und *der von Goltschâ* [Kalocsa], StRchr 39837–39838. sorok) – a magyar főurak (*herren*) megkeresésére – küldenek követeket IV. (Kun) László királyhoz és figyelmeztetik őt, ha nem hagy fel züllött/feslett életvitelével (*unvertigen leben*), akkor senki sem fog neki engedelmeskedni az országban (StRchr 39846–39850. sorok).
- 63 A magyar urak arra az elhatározásra jutottak, „hogy sürgősen Estei András [azaz a későbbi III. András] után küldenek, aki a királyság következő örököse volt”. (StRchr 39965–39973. sorok: [...] *ze râte, / daz si sanden drâte / nâch hem Andrên von Este, [...] des kunicrîches næhster erbe.*) A magyar urak III. András halálát követően nyomban elküldték követeiket II. Vencel cseh királyhoz, hogy felajánlják neki a magyar trónt (*herren* [...] *sanden ire boten sâ / von Bêheim kunic Wenzlâ* (StRchr 79136–79137. sorok). Kőszegi Ivánról explicite kimondják például a források, hogy „Iván grófnak és nemzetségének oly nagy hatalom volt a kezében, olyan erősek és bátrak voltak, hogy bizony egyetlenegy király sem lehetett meg a szolgálatuk nélkül”. (StRchr 40843–40847. sorok: [...] *grâf Yban und sîn geslehte / die wâren in solher mehte, / sô rîche und sô frumic, / daz nieman wol kunic / ân ir dienest mohte wesen.*)
- 64 Az osztrák területekkel kapcsolatos katonai incidensek esetén például Kőszegi Iván többször is követeket küld II. Ottokár cseh királyhoz, de az osztrák urakhoz is (például StRchr 11180. sor).
- 65 StRchr 11520–11524. sorok.
- 66 A magyar urak például mindannyian feldühödtek IV. László király viselkedésén, s megkérdezték III. Miklós „pápát, nem segítene-e nekik hamarjában [...] a pápa, midőn elolvasta leveleiket, azon nyomban tanácskozást kezdett a király apósával, s azt ötlötték ki, hogy mi sem alkalmasabb erre az esetre, mint hogy azonnal legátust küldjenek oda.” StRchr 24409–24435. sorok: [...] *darumbe wurden im gram / die herren algelîche / in sînem kunicrîche. / si teten dem bâbest kunt, / ob er niht in kurzer stunt / sîne helfe darzuo kært, [...] dô der bâbst die brieve las, / der wart alsen drâte / mit des kuniges sweher ze râte. / si erfunden dô daz, / daz in nihtes füegte baz, / denne daz man zehant / einen legat dâhin sant* [...].
- 67 „A nemes magyarok látva népük pusztulását, Csanádon gyűltek össze s ott tartottak országos tanácsot. És követeket küldtek Andrásért és Leventéért orosz földre, és azt üzenték nekik [szóban], hogy egész Magyarország kéri őket mint királyi sarjakat arra, hogy jöjjenek [haza].” (HvMUchr 163,3–7: *Do die edeln Vngern sahen dy verderpnusz irs volks, do komen sie zusammen zu Schanaden und heten do ein rat des ganczen landes. Und saten [sandten] do gen Reussen noch Andreas und Lewenten und liessen in sagen, daz das gancz Vngerlant ir pite als eins kunclîchen samen, daz sie komen* [...]).
- 68 Az első morvamezei csatát követően a támadások miatt a „magyarok rögvest követeket küldtek Ottokár királyhoz tanácskozás céljából”. (StRchr 7513–7515. sorok: [...] *wurden boten gesant / von den Ungern drâte / ze kunic Ottackers râte.*)

Hírvivők, követek

A hírvivők/hírnökök/követek származásáról, társadalomban elfoglalt helyéről többnyire nincsenek konkrét adatok. Több esetben a nevük, titulusuk⁶⁹ és ruházatuk⁷⁰ leírása alapján állapítható meg, hogy az előkelők között foglalnak helyet. (A béketárgyalásokat illetően már árnyaltabb képet kapunk a követekre vonatkozóan, mivel a tárgyalásokat végző tanács egyházi és világi előkelőkből állt.) A képességeikkel szemben támasztott követelményekről meglehetősen kevés, elsősorban található adatunk van. Annyi azonban biztos, hogy a megbízók bizonyos képességek és tulajdonságok alapján választották ki hírvivőiket, követeiket.

IV. Béla király például a II. Ottokár cseh király tanácsosaival való béketárgyalásokhoz „a tapasztaltak/a nagy tapasztalattal rendelkezők közül a legjobbakat”⁷¹ választotta ki. Némely esetben arról is tudomást szerezhethetünk, hogy a követet jó tanácsokkal látják el.⁷² V. István király „illemszabályokban jártas”⁷³ hírnököket küld II. Ottokárhoz. Fülöp fermói püspöknek, pápai legátusnak a magyaroknál „józan ésszel és megfontoltsággal”⁷⁴ kellett fellépnie, illetve „ügyesen és okosan”⁷⁵ kellett eljárnia. „Előkelő hírnököket”⁷⁶ küldtek a magyarok III. Miklós pápához, hogy tájékoztassák őt a pápai legátus, Fülöp fermói püspök fogságba eséséről. A magyar követeknek, hírvivőknek ugyancsak „nagy értelemmel és hozzáértéssel,”⁷⁷ valamint „nagyon megfontoltan/higgadtan”⁷⁸ kellett tárgyalniuk, hogy ki tudják szabadítani a kunok fogságából Fülöp legátust. A III. András leánykérése/házasságkötése ügyében a Kujávia fejedelmét felkereső kiválasztott négy úrnak ugyancsak „tapasztaltnak/tanultnak és az illemszabályokban jártas”-nak⁷⁹ kellett lennie. A Magyar Királyság uralkodója ügyében III. András halála után a cseh II. Vencelhez küldött követek szintén „tapasztalt/tanult emberek”⁸⁰ voltak. II. Vencel aztán azt kéri a követektől, hogy a magyarok „küldjenek hozzá négy

69 Itáliából jöve III. Andrást például Zára kikötővárosában „az esztergomi püspök, Iván gróf [Kőszegi Iván] és a veszprémi püspök” fogadja, illetve egészen pontosan lovagol elébe (StRchr 40050–40054. sorok: [...] *bischof von Gran, der graf Yban [...] bischof von Veszprim*).

70 JEFb 2737–2745., 2765–2772., 4235–4238., JEWchr 27644–27652. sorok (lásd ehhez még: Radek, 2007. 61–65.). StRchr 7971–8010. sorok (lásd Vizkelety, 1993. 578–579.).

71 StRchr 7590–7591. sorok: [...] *di besten von den wise[n] liute[n]*.

72 III. Miklós pápa Fülöp fermói püspököt jó tanácsokkal látta el, mielőtt az útnak indult volna a magyarok földjére. „A pápa tehát megparancsolta neki, ha a magyarokhoz megérkezik, akkor tanácskozzon a főméltóságú urakkal arról, hogyan is járjon el abban az ügyben, amelyért odaküldték őt.” (StRchr 24445–24450. sorok: [...] *der bābst gebōt im alsō, / swenn er hinze Ungern kēme, / daz er denne rāt nēme / datz den hōhen herren, / wie er solt fūr kēren, / darumb er was gesant dar.*)

73 StRchr 10283. sor: *ērbære boten*.

74 StRchr 24437. sor: *witz und sinn*.

75 StRchr 24441. sor: *kunst und witze*.

76 StRchr 24822. sor: *Hōhe boten*.

77 StRchr 24898. sor: *mit grōzen witzen und mit kunst*.

78 StRchr 24898. sor: *wol versunnen*.

79 StRchr 41099. sor: *wīs und ērbær*.

80 StRchr 79664–79666. sorok: *wise liute*, mégpedig a „magyarok magas rangú urai közül négyet, két püspököt [...] és két magas rangú gróft (*hōher Unger vier / zwēn bischof [...] und zwēn hōhe grāven*).

urat,⁸¹ akiket annyira tapasztaltnak és annyira határozottnak/pontosnak ítélnék/ismertek meg, hogy rendkívüli módon alkalmasak a követségre/felhatalmazásra minden ügyet illetően”.⁸² Az esztergomi és a kalocsai püspök követének, egy Ágoston-rendi szerzetesnek⁸³ – akinek a III. András és I. Albert osztrák herceg közötti konfliktusban titokban kellett meggyőznie egyházi fejedelmeket (a paszauai püspököt és Leopold seckauai püspököt)⁸⁴ a tárgyalások szükségességéről, hogy aztán ők maguk is rábeszéljék erre a herceget – „nagyon jól kellett tudni beszélni”.⁸⁵

A forrásokban egyébként alig találunk információt a nyelvre mint a kommunikáció eszközére vonatkozóan. Elsősorban a jelentősebb béketárgyalások esetében lelhetők fel utalások arra vonatkozóan, hogy a tárgyalások nyelve a latin volt, ami teljesen magától értetődőnek tűnik, ha arra gondolunk, hogy a tárgyalásokat végző tanácsos testületek mindenekelőtt egyházi személyekből tevődtek össze, akik természetesen kiismerték magukat a megfelelő viselkedési formákban, de rendelkeztek a szükséges képzettséggel és beszédképességgel, s akik méltóságukat tekintve is nagy társadalmi tekintéllyel rendelkeztek, valamint biztosak lehettek az őket útra bocsátók bizodalalmában.

A forrásszövegekben többször található utalás arra, hogy egy uralkodó esetében mennyire fontos, hogy bírja az uralma alatt álló ország nyelvét. Amikor a magyarok felkeresik II. Vencel cseh uralkodót, hogy magyar királynak akarják megtenni, Vencel azzal a kifogással él, hogy „ő már nem tudja megtanulni a magyar nyelvet”,⁸⁶ majd hosszasan ecseteli, miért illik tudni egy királynak alattvalói nyelvét.⁸⁷ A fentiekre hivatkozva Vencel végül azt javasolja, hogy inkább fiát válasszák meg magyar uralkodónak: „[...] van egy fiam, termetes és fiatal, s alkalmas/képes is arra, hogy rövid időn belül olyan nyelvet tanuljon meg, amilyent csak akar.”⁸⁸ A forrásokban többször találunk utalásokat arra vonatkozóan, hogy a magyarok és más népek között tolmácsok működtek közre a kommunikációt megkönnyébbítendő.⁸⁹

A hírvivők, hírnökök, követek a források szerint mindig a férfiak közül kerültek ki, ami kézenfekvő dolog volt, mivel az utazás és maga a szolgálat is állandó veszélyeket rejtett magában. Hiszen utazás közben a hírvivők, követek fegyveres konfliktusoknak, összetűzéseknek voltak kitéve.⁹⁰ Az eddig vizsgált forrásokban csupán egy példát találtunk arra, hogy saját indíttatásból egy hölgy lépjen fel közve-

81 Itt megjegyzendő, hogy a középfelnémet „hërre” szó a nemes urat, s a nemesek közül is a magasabb pozícióban levőket jelöli. Lásd: BMZ Bd. 1. 664b hasáb.

82 StRchr 79442–79446. sorok: [...] vier herren im sanden, / die si erkanden / sô wîs und sô endehaft, / daz si zuo der botschaft / wol füegten an allen dingen.

83 StRchr 43214–43216. sorok: ein bruoder der Wilhalmære.

84 StRchr 43214–43216. sorok: bischolf von Pazzouwe és bischolf Liupolt von Seckouwe.

85 StRchr 43210. sor: vil wol reden.

86 StRchr 79581–79582. sorok: [...] nu niht gelemen kann / die Ungerischen sprach.

87 StRchr 79583–79598. sorok.

88 StRchr 79605–79609. sorok: [...] einen sun ich han / in der gestalt und in der jugent / louch hat er di tugent] / daz er lernit in kurzem zil, / swelhe sprach er lermen will [...].

89 Például StRchr 84552–84555. sorok; StRchr 7333–7338. sorok; StRchr 87994. sor.

90 Például StRchr 1432–1439. sorok.

títóként és békítőként egy fegyveres konfliktusban „tanácsával és kérésével”,⁹¹ mégpedig IV. Béla király lánya, Anna macsói hercegnő (*diu kunigin von Matschouwe*) mint anyós (*swiger*), illetve mint testvér II. Ottokár cseh király és V. István között. Anna először egy hírnököt küldetett Ottokárhoz, hogy jelezze érkezését. Ottokár a korabeli etikettnek megfelelően anyósa elé lovagolt,⁹² hogy fogadja, a kínos jelene- tet – amelynek ábrázolását a krónikás, hogy élét vegye a helyzet durvaságának, egy szőrejtvény segítségével oldotta meg – azonban ő maga sem tudta megakadályoz- ni. A „fegyverhordozó szolgák és fegyelmetlen suhancok” ugyanis azt kiabálták Anna után, hogy *hure*, azaz *szajha*.⁹³ III. András viszont éppen a fentebb említett il- lemszabályt nem tartotta be gőgje miatt, merthogy „*ahhoz [...] túlságosan is nagyra tartotta magát mind születését/származását, mind pedig nemzetségét tekintve [...] és sokkal nemesebbnek is*”,⁹⁴ mint hogy elébe lovagoljon Albert osztrák hercegnek, és úgy fogadja. Ezzel gyakorlatilag magára vonta a Habsburg-család haragját. Ugyan- akkor András egy másik szituációban már egy „kisebb magyar sereggel”⁹⁵ lovagol menyasszonya elé, hogy Buda előtt fogadja azt.

A hírvivők immunitásáról a vizsgált szövegekben csak elvéve esik szó. A már korábban említett, Mátyás által Aragóniai Beatrixért Nápolyba indított népes küldöttséggel kapcsolatban tudjuk, hogy „védő kísérettel vonultak át Frigyes csá- szár földjén, Stájerországon és Karintián, majd Itálián”.⁹⁶ A Babenberg-örökséggel kapcsolatos viszály közepette I. Vencel cseh uralkodó például éppen azzal zsarolja meg az osztrák követeket – ha kívánsága szerint nem fiát, Ottokárt választanák osztrák uralkodónak –, hogy országában nem fognak kíséretet kapni, vagyis „véd- telenül” kell megtenniük a hazafelé vezető utat.⁹⁷

A hírvivői, követi szolgálat díjazása

A hírvivőket, követeket a címzettek „barátságosan fogadják”, úgy „ahogy kedves vendégeket szokás/illik”.⁹⁸ A követek elhelyezése általában olyan *herberge*-ben tör- tént, azaz olyan (szállás)helyen/házban, ahol idegenek térítés nélkül vagy fizetés ellenében tölthették az éjszakát szobáikban (*gemach*).⁹⁹ A hírvivőket, követeket sok esetben a címzettek, a hírt fogadók megajándékozzák, többnyire nem érdek nélkül. A középfelnémet *botenbröte* fogalma például nemcsak egyszerűen az adott hírvivő megjutalmazását jelentheti az adott hír eljuttatásáért,¹⁰⁰ hanem – egyes feltételezé-

91 StRchr 11363. sor, illetve StRchr 11510. sor: *durch ir rât und durch ir bet*.

92 StRchr 11400. sor.

93 StRchr 11415–11495. sorok.

94 StRchr 40383–40388. sorok.

95 StRchr 41155. sor.

96 JUÖChr, 63–64: [...] *zwen mit gelaydt durch kaysers Frydreichs lanndt, Steyr und Kherndten, darnach durch Wellische lanndt gen Naplas*.

97 StRchr 1632–1633. sorok: [...] *unbehuot sines geleites halben këren*.

98 StRchr 80077–80078. sorok: [...] *der kunic enphie si guotlich, / als man liebe geste sol*.

99 StRchr 80141–80142. sorok: [...] *der kunic si dô varn lie / ze herberg an irn gemach*. [...].

100 Lexer, 1872. Bd. 1. 332–333. hasáb.

sek szerint – kimondottan abban az esetben járt, ha a hírvívő jó hírrel szolgált.¹⁰¹ Ez a fajta középelnémet *miltikeit*, azaz ‚bőkezűség‘/‚nagylelkűség‘ mindenekelőtt arra irányult, hogy a megajándékozottak hazatérve országukban, de főleg eredeti megbízójuknál tartsák szem előtt, sőt képviseljék a korábbi hírt fogadó és őket megajándékozó érdekeit.

Rendkívül megélenkült a hírnökök, követek küldése II. Babenberg (Harcias) Frigyes osztrák herceg 1246-ban bekövetkezett halála után a Babenberg-örökséggel kapcsolatos viszály során. Az osztrák és stájer hercegség megszerzéséért IV. Béla, majd V. István is síkraszállt. A StRchr szerint a főurak először a bajorországi Henriket (*Heinrich ûz Beierlant*)¹⁰² akarták megtenni új uralkodójuknak, a követek útja azonban cseh földön és Prágán keresztül vezetett, ahol is a követek I. Vencel udvarában rövid időre megálltak. Vencel azonban rábeszélőkészségének köszönhetően (értsd ezalatt a számos ajándékot) elérte a követeknél, hogy egyáltalán ne utazzanak tovább Bajorországba, hanem fiát, Ottokárt tegyék meg uralkodójuknak, ami végül meg is történt. A főurak egy másik csoportja azonban az ügyben szintén küldött követeket Henrik bajor herceghez, akik célba is értek. Henrik aztán saját maga lovagolt apósához, IV. Bélához Fehérvárra (*Wîzenburc*), hogy megszerezze annak támogatását. IV. Béla azonban különböző praktikákkal átejtve vejét, saját magának szerezte meg az uralmat.¹⁰³ IV. Béla pedig bőségesen megajándékozta a stájeriek követét, Dietmar von Weißenecket (*von Wîzeneck hern Dietmâr*), hogy cserébe képviselje érdekeit Stájerországban, s külön roppant nagy vagyont küldött még, amelyet a főurak között kellett szétosztani.¹⁰⁴

A bőséges ajándékozási hullám „eredménye” explicite is kifejezésre jut a StRchr-ban. Az egyik, IV. Béla által kinevezett stájerországi kapitány, Gutkeled nembeli István „meglehetősen gyakran [...] nyíltan hangoztatta, hogy ura megvásárolta ezt a földet”.¹⁰⁵ III. András halála után az uralkodónak felkért II. Vencel cseh király a magyar követekkel szemben is meglehetősen bőkezűnek mutatkozott (*miltikeit*), „[...] gazdaggá tette őket és barátságosan útjukra bocsátotta őket, hogy úgy térjenek haza, hogy aztán Csehország királyát olyan nagyon dicsérik/magasztalják, hogy a magyaroknak annál is inkább tesszen az, hogy őt tegyék meg uruknak”.¹⁰⁶ Ezenfelül Vencel hírvívőket/követeket küldött Kőszegi Ivánhoz, mégpedig nagy értékű és

101 BMZ Bd. 1. Sp. 264a hasáb.

102 XIII. Wittelsbach Henrik bajor herceg, rajnai palotagróf (1253–1255), alsó-bajor herceg (1255–1290).

103 StRchr 2136–2145. sorok.

104 „A király – ez így igaz – akkora vagyont adott Dietmar von Weißeneck úrnak azért, hogy az segítségére legyen abban, hogy a hűségéből fakadóan [a király] kérését előadja az uraknak és hogy figyelemmel legyen szegényre és gazdagra. [...] de a hatalmas király olyan roppant nagy vagyont is küldött vele, amit neki az urak között a király elgondolása szerint kellett szétosztania.” StRchr 2079–2089. sorok: [...] *der kunic gap fürwâr / von Wîzeneck hern Dietmâr, / solich guot, des er frum het, / daz er den herren sîne bet / getriulichen bræhte / und sîn wol gedæhte / wider arm und rîche. / ouch sant der kunic rîche / bî im ein kreftigez guot, / daz er nâch des kuniges muot / den herren teilen solde.*

105 StRchr 2351–2357. sorok: [...] *von Agrim herzog Stephan [...] vil dick [...] offentliche jach, / sîn her gekoufet het daz lant.*

106 StRchr 79424–79437. sorok: [...] *macht er die boten rîch / und vertigt si guotlich, / sô si kæmen hin heim, / daz si den kunic von Bêheim / lobten sô sêre / daz die Unger dester mêre / sich liezen gezemen / in ze herren nemen.*

mennyiségű ajándékkal, akit arra kért és szólított fel, hogy saját maga jöjjön el hozzá és hallgassa meg mondandóját.¹⁰⁷ A tárgyalásokat követően este Vencel – hogy arról győzze meg Ivánt, hogy fiát, Vencelt tegyék meg uralkodónak – kamarásával ezer ezüstmárkát vitet Iván szállására.¹⁰⁸ S ez még nem minden, mert „ezenkívül látták, hogy vittek még neki vörös kelmét, vágatlant, nagy mennyiségű szőrmét és más értékes ruhadarabokat és ezüsből és aranyból készült olyan értékes kincseket [...] és még egy erős harci paripát is”.¹⁰⁹ A magyarok megajándékozására akkor is sor kerül, amikor azok eljöttek az ifjú Vencelért, hogy Magyarországra vigyék.¹¹⁰ II. Ottokár néhány tanácsadója azért kapott „jutalmat”/„fizetséget” (*miete*), hogy az első morvamezei (kroissenbrunni) csatát követően rábeszéljék Ottokárt arra, hogy hagyjon fel a magyarok elleni támadásokkal. Ahogy a szövegből kiderül, itt a jutalmazáson, fizetésen egyértelműen megvesztegetést kell értenünk, s az említett tanácsadók – amikor tettükre fény derült – életükkel fizettek.¹¹¹

Az információküldés formája, tartalmának jellemzői

Az információk áramlása kimondottan „üzenet” (*botschaft*) vagy „hír” (*mære*)¹¹² formájában szóban (*mit sag*) vagy/és írott (*mit brieven*)¹¹³, azaz „levél”, „oklevél” vagy „egyéb irat” formájában történt. I. (Habsburg) Rudolf *botschaft*¹¹⁴ formában ad parancsot IV. Lászlónak a második morvamezei (dürnkruiti) csatában. A pápa IV. Lászlónak küldött üzenetében¹¹⁵ instrukciókat ad arra vonatkozóan, milyen elvek szerint kellene élnie a magyar királynak. De a kujáviai fejedelem lányával kapcsolatos lánykérés is *botschaft*¹¹⁶ formájában történt. „Rendkívül rossz hír”¹¹⁷ érkezett a magya-

107 StRchr 79451–79455. sorok: [...] *boten mit manger kleinât rîch / zuo grâf Ybanen: / den hiez er bitten und manen, / daz er selp zuo im kæme / und sîn red vernæme.*

108 StRchr 79500–79503. sorok: [...] *in die herberg im brâht / des kunigs kamerære [...] silbers tûsent marc.*

109 StRchr 79504–79512. sorok: [...] *darzuo man im bringen sach / unversniten scharlach, / vedern vil und ander rîch wât / und sô rîchiu kleinât / von silber und von golde, / [...], darzuo ein ors gröz.*

110 StRchr 80212. sor, 80217. sor.

111 StRchr 7528–7534. sorok: [...] *ouch hôt ich hernâch jehen, / ez wær etlich miet geschehen / etlichen râtgeben, / den darumb daz leben / hernâch gekurzet wart, / daz si dem kunic sîn vart / widerrieten durch die miete.*

112 A *mære* szó egyébként jelölhet mindenfajta írásban és szóban közölt dolgot is, illetve történetet is (például StRchr 80519. sor).

113 StRchr 1696. sor: *des kunigs brieve*. Vencel levele az osztrák urakhoz fia osztrák uralmáról. A stájeri főurak abbéli szándékukat, hogy a bajor Henrik herceget akarják megtenni uralkodójuknak, szintén írásos dokumentumokkal erősítették meg (*brieven* StRchr 2014–2015. sorok: [...] *als si in bescheinten / mit brieven, die der bote brâht*). Az esküvő helyszínéről a hírnökök mind írásban, mind pedig szóban (StRchr 7706. sor: *mit brieven und mit sag*) értesítik a meghívottakat. III. Miklós pápa a magyar követekkel egy írásos dokumentumot (StRchr 24905. sor: *brief*) küld IV. László királynak azon követeléseket felsorolva, amelyek teljesítésével mentesülhet a kiközösítés alól és újra kivívhatja a pápa kegyelmét. III. Andrászt levélben (StRchr 7809. sor: *brief*) értesítik anyja haláláról.

114 StRchr 15353. sor.

115 StRchr 24556. sor: *des bábstes botschaft*.

116 StRchr 41115. sor.

117 StRchr 2062. sor, StRchr 10124. sor: *ein harte böesez mære*.

rok földjéről IV. Béla fiának, Béla hercegnek haláláról 1269-ben. ‚Hír‘ (*maere*)¹¹⁸ érkezik arról is, hogy a magyarok betörték az Osztrák Hercegség területére. *Mære*¹¹⁹ formájában szereznek tudomást arról is, hogy Kőszegi Iván a gát átvágásával, a kiömlő vízzel okozott nagy károkat az osztrák seregnek. De egy követ hozza a „rossz hírt”¹²⁰ V. István király haláláról. I. Albert osztrák herceg szintén „hír”¹²¹ formájában értesül arról, hogy a magyar püspökök tárgyalásokat szeretnének a közte és III. András között fennálló konfliktus elsimítására.

Olmütz és Passau püspökei mind írott, mind szóbeli üzenettel tértek vissza Prágába Vencelhez, hogy tudassák vele, jöjjön rövid időn belül az országba a főurak kérésének megfelelően.¹²² Egy esküvő helyét szintén mind „szóban [mind] írásban”¹²³ közlik a meghívott vendégekkel. Ugyanakkor megjegyzendő, hogy a figyelmeztetéseket tekintve az írott forma valószínűsíthetően nagyobb hatásfokkal bír, mint a szóbeli intés. Mindez nagyon jól nyomon követhető a pápa IV. Lászlónak küldött figyelmeztetéseiben, az első szóbeli intést „írott forma”¹²⁴ követi.

A forrásszövegek titokban küldött követek működéséről (*heimelicher botschaft*) is beszámolnak. II. Ottokár cseh király például minden elmésségét és ügyességét bevetette és azon buzgólkodott, hogy Stájerországban minél inkább a magyarok ellen hangolja a stájereket,¹²⁵ s azon mesterkedett, hogy a stájerországi főurak egyre erőteljesebben vessék meg a magyarok életstílusát és életmódját, amikor Gutkeled nembeli István lett a stájerországi kapitány.¹²⁶ A már fentebb említett Brandenburgi Kunigunda és Béla herceg esküvőjére sok távoli/idegen uralkodó elküldte titkos követeit, hogy figyeljék meg, hogyan zajlott le a menyegző.¹²⁷ Arra is akad példa, hogy a követeket az adott információ közvetítésén kívül más feladattal is megbízzák. IV. Béla például II. Ottokár cseh király követei előtt tesz esküt arra vonatkozóan, hogy Béla nőül adja unokáját, Kunigundát Ottokárnak.¹²⁸

A követekkel kapcsolatos szabályok durva megsértésének lehetünk tanúi, amikor az egyik harci cselekmény során az osztrákok követeket küldenek a magyarokhoz, hogy békét/ fegyverszünetet kérjenek. A követek azonban hiába kiabálják, hogy „békét, békét”,¹²⁹ mégis lenyilazzák őket. A követek iránti bánásmódot sok esetben magyarázhatja megbízójuk magatartása. Albert osztrák herceg Kőszegi

118 StRchr 10702. sor, 80312. sor.

119 StRchr 11326. sor.

120 StRchr 11567. sor: *bæse mære*.

121 StRchr 43287. sor: *mære*.

122 StRchr 43287. sor *mære* ([...] *si fuoren balde âne lunz / wider gegen Prâg. / mit brieven und mit sag / machten si dem kunic kunt, / wie er sold in kurzer stunt / komen nâch der herren bet.*

123 StRchr 7706. sor: *mit brieven und mit sag.*

124 StRchr 34563. sor: *brieven*.

125 StRchr 2304–2307. sorok: [...] *der kunig [Ottokár] wítze unde kunst / mit flize daran kérte, / wie er den Ungern mêrte / ungunst in dem lande [Stájerország].*

126 StRchr 2346–2351. sorok: [...] *die herren er [II. Ottokár] darzuo brâht, / daz in ie harter versmâht / der Unger fuore und ir leben. / in was ze houbtman gegeben / von Agrim herzog Stephan.*

127 StRchr 7719–7722. sorok [...] *daz vil fremder herren / ir heimlich boten sanden dar, / daz die solden nemen war / wie diu hôchzit ergjenc.*

128 StRchr 9292–9295. sorok.

129 StRchr 25612. sor: *frida, fride!*

Iván követeit nem akarja fogadni uruk szerződésszegései miatt: „[...] ekkor a fejedelem azt mondta, hogy egyetlen követet sem kíván látni, akit Iván gróf küldött.”¹³⁰ Ugyancsak a protokollszabályok megszegésének minősül az, ha a követek a fogadó személy engedélye nélkül térnek haza: II. Vencel cseh király VIII. Bonifác pápához küldött követei a pápa „engedélye nélkül”¹³¹ indulnak útnak, amikor megtudják, hogy a pápa az ifjú Vencel helyett Károlyt támogatja a magyar trónon.

Egy különleges módját képezi a „követjárásnak” az ételek kölcsönös küldése, legalábbis a StRchr szerint mindez „általánosan elterjedt szokás volt a magyarok földjén”,¹³² valószínűleg a tisztelet¹³³ és a rokonszenv vagy szeretet¹³⁴ kifejezésének jeleként. A krónika azonban csupán egy konkrét példát hoz, s az is bünesettel kapcsolatos. III. András anyja, Morosini Tomasina ugyanis egy „rendkívül előkelő származású”¹³⁵ urat, aki „zaklatta őt/megkeserítette”¹³⁶ az életét, ilyen módon mérgezett meg, illetve az úr is – tudtán kívül – Morosini Tomasinát.

A forrásszövegek eddigi vizsgálata arra utal, hogy a hírvivők/hírnökök/követek szervezték és készítették elő a megbeszéléseket, tárgyalásokat (*gespræche*¹³⁷ *sprâch*¹³⁸ *teiding*,¹³⁹ *anstant*¹⁴⁰), hogy aztán a felek „kiegyezhessenek/kibéküljenek/békét köthessenek” (*ebenunge*)¹⁴¹ egymással.¹⁴² A követek segítségével határozzák meg a találkozó pontos idejét (*tac*)¹⁴³ és helyét. A végső időpontot és helyet a követek esküvel erősítették meg.¹⁴⁴ Magukat a béketárgyalásokat az uralkodók megbízásával felállított tanácsok végezték, ezeknek tagjai „teljhatalommal” (*volle gewalt*)¹⁴⁵ is rendelkezhetnek. Teljhatalommal rendelkeztek azok a magyar követek is,¹⁴⁶ akik II. Vencel cseh királlyal tárgyaltak arról, hogy annak fiát ültetnék a magyar trónra, s a tárgyalások eredményét még egy oklevéllel (*hantveste*)¹⁴⁷ is megerősítették. A követek nemcsak arra tesznek esküt, hogy a megbeszélte időpontban ott lesznek Brűnnben

130 StRchr 30120–30122. sorok: [...] *dô hœrt man den fursten jehen, / er wolt deheinen boten sehen, / den grâf Yban sande dar.*

131 StRchr 80591–80592. sorok: *ân urloup.*

132 StRchr 77959. sor, 77961. sor: *sîte, der in Ungerlande gemein ist.*

133 StRchr 77963. sor, 77981. sor: *ir zeren – az ő [hölgy] tiszteletére.*

134 StRchr 77951. sor: *ze minne.*

135 StRchr 77945. sor: *von hoher art.*

136 StRchr 77946. sor: *der si beswaret het.*

137 Például StRchr 2535. sor.

138 Például StRchr 2544. sor.

139 Például JUÖChr 16.

140 Például JUÖChr 22.

141 Például StRchr 2577. sor.

142 A béketárgyalásokkal és békekötésekkel kapcsolatos követjárásokat, azok jellemzőit jelen tanulmány csupán érintőlegesen vizsgálja, ugyanis a forrásszövegek mennyisége miatt ezzel a témakörrel érdemes lenne önálló munkában foglalkozni.

143 Például StRchr 2549. sor.

144 Például StRchr 80111–80116. sorok.

145 Például StRchr 7577. sor.

146 A magyar követek II. Vencel cseh király udvarába „teljhatalommal” (StRchr 80099. sor: *voller gewalt*) felruházva érkeznek az ügyben, hogy tárgyaljanak az ifjú Vencel lehetséges magyar uralkodásáról.

147 Például StRchr 80101. sor.

és az ifjú Vencelt onnan viszik majd Magyarországra,¹⁴⁸ hanem magát az esküt is az ifjú Vencel előtt teszik le: „azon nyomban fogták az ifjút s egy oltárra ültették, majd az antifonáléból és a zsoltárkönyvből hosszan énekeltek felette. Majd odamentek hozzá és letérdepeltek előtte és gyorsan minden magyar helyett hódolatot és engedelmességet esküdtek.”¹⁴⁹

*

A vizsgált szövegek szövegfajtájukat tekintve világtörténeti, birodalmi és tartományi aspektusokból tárgyalják az eseményeket, így a magyar történelmet tekintve elsősorban a dinasztikus kapcsolatok, háborús történések ábrázolása kapott nagyobb hangsúlyt. Egyértelműen megállapítható, hogy a magyar uralkodók legfőbb tartózkodási helye – ahonnan a követeket küldik és fogadják – Esztergom, Fehérvár, Buda és Pozsony volt.¹⁵⁰ A középkori Magyar Királyság információtörténeti jellemzőinek átfogó feltáráshoz a középkori német nyelvű krónikákat tekintve további alapos – mind diakrón, mind pedig szinkrón – vizsgálatok szükségesek.

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Forrásszövegek

HvMUchr

Chronicon Henrici de Mügeln Germanice conscriptum. Ed. Travnik, Eugenius. In: *Scriptores rerum Hungaricarum, tempore ducum regnumque stirpis Arpadianae gestarum*. 2.3. Bp., 1938. 105–223.

JdU Be1

Johannes de Utino: *Weltchronik*. Kézirat: Berlin, Staatsbibliothek zu Berlin Preußischer Kulturbesitz, Ms. germ. fol. 947.

JEFb

Jans Enikels Fürstenbuch. Hrsg. von Philipp Strauch. In: *Monumenta Germaniae Historica, Deutsche Chroniken*. 3. Hannover, 1900. 599–679.

JEWchr

Jans Enikels Weltchronik. Hrsg. von Philipp Strauch. In: *Monumenta Germaniae Historica, Deutsche Chroniken*. 3. Hannover, 1900. 1–596.

JUÖChr

Jacob Unrest: Österreichische Chronik. Hrsg. von Karl Grossmann. In: *Monumenta Germaniae Historica, Scriptores rerum Germanicarum*. Nova Series 11. Weimar, 1957. 1–238.

JUUChr

Jakob Unrest: Ungarische Chronik. Hrsg. von Adolf Armbruster. In: *Revue Roumaine d'histoire. Académie Roumaine, Section des Sciences Historiques et d'Archéologie*, 13. (1974) 3. sz. 473–508.; illetve *Jakob Unrests Bruchstück einer deutschen Chronik von Ungarn*. Hrsg.

148 Például StRchr 80111–80116. sorok.

149 StRchr 80119–80128. sorok: [...] *nâmen si zehant / und sazten in ûf ein alter / ûz dem antifnær und dem salter / wart über den jungen / vil dô gesungen. / darnâch giengen si hin / und knieten für in / und swwuoren im drât / an aller Unger stat / hulde und gehörsam.*

150 A rezidenciák kialakulásával kapcsolatban lásd Kubinyi, 1991. 421–462.

von Franz R. Krones von Marchland. Wien, 1880. (Mittheilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, 1/3.) 339–372.

Kchr

Die Kaiserchronik eines Regensburger Geistlichen. (Kritische Ausgabe nach der Vorauer Handschrift, Hs. 276/1.). Hrsg. von Edward Schröder. In: *Monumenta Germaniae Historica, Deutsche Chroniken*. I.1. Hannover, 1892 [1964]. 79–392.

StRchr

Steirische Reimchronik/Österreichische Reimchronik, nach den Abschriften Franz Lichtensteins. Hrsg. von Joseph Seemüller. In: *Monumenta Germaniae Historica, Deutsche Chroniken*. 5.1–2. Hannover, 1890–1893 [1974].

2. Egyéb szövegkiadások

Fank

1953 Fank, Pius: *Die Kaiserchronik des regulierten Chorherrenstiftes Vorau in der Steiermark (Ms 276/1)*. Vollständige Faksimile-Ausgabe der Steiermärkischen Landesbibliothek. Graz, 1953.

Langenn

1838 *Herzog Albrecht der Beherzte, Stammvater des königlichen Hauses Sachsen*. Eine Darstellung aus der sächsischen Regenten-, Staats- und Cultur-Geschichte des 15. Jahrhunderts, größtenteils aus archivalischen Quellen von F. A. von Langenn. Leipzig, 1838.

Lappenberg

1868 Arnoldi *Chronica Slavorum*. Ed. Johann Martin Lappenberg. In: Pertz, Georgius Henricus: *Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum separatim editi* 14. Hannover, 1868.

Das Nibelungenlied

1997 *Das Nibelungenlied*. Mittelhochdeutsch / Neuhochdeutsch. Nach dem Text von Karl Bartsch und Helmut de Boor ins Neuhochdeutsche übersetzt und kommentiert von Siegfried Grosse. Stuttgart, Philipp Reclam jun. Universal-Bibliothek Nr. 644. 1997.

Vizkelety

2009 *Cronica Regum et Imperatorum. Eine lateinische Übersetzung der „Kaiserchronik“ (Cod. Lat. 519 der Széchényi-Nationalbibliothek)*. Hrsg. von András Vizkelety. Debrecen, 2009. (Classica Mediaevalia Neolatina, 4.)

3. Szakirodalom

Bartoniek

1917 Bartoniek Emma: A koronázási eskü fejlődése 1526-ig. In: *Századok*, 51. (1917) 1. sz. 5–44.

BMZ

1854–1866 *Mittelhochdeutsches Wörterbuch*. Mit Benutzung des Nachlasses von Georg Friedrich Benecke ausgearbeitet von Wilhelm Müller und Friedrich Zarncke. 3 Bde. Leipzig, 1854–1866.

Bradács

2009 Bradács Gábor: A *Chronica patriae*. Egy 14. századi osztrák krónika és a magyar történelem. In: *Századok*, 143. (2009) 6. sz. 1421–1454.

Bumke

1979 Bumke, Joachim: *Mäzene im Mittelalter. Die Gönner und Auftraggeber der höfischen Literatur in Deutschland 1150–1300*. München, 1979.

Caenegem, van

1964 Van Caenegem, Raoul Charles–Ganshof, François Louis: *Kurze Quellenkunde des Westeuropäischen Mittelalters. Eine typologische, historische und bibliographische Einführung*. Göttingen, 1964.

Csánki

1936 Csánki Dezső: *Budapest történetének okleveles emlékei*. Csánky Dezső gyűjtését kiégszítette és sajtó alá rendezte Gárdonyi Albert. I. köt. (1148–1301). Bp., 1936.

DWB

1854–1961 *Deutsches Wörterbuch* von Jacob und Wilhelm Grimm. 16 Bde in 32 Teilbänden. Leipzig, 1854–1961.

Eggers

1965 Eggers, Hans: *Deutsche Sprachgeschichte*. Bd. 2. *Das Mittelhochdeutsche*. Reinbek bei Hamburg, 1965.

1969 Eggers, Hans: *Deutsche Sprachgeschichte*. Bd. 3. *Das Frühneuhochdeutsche*. Reinbek bei Hamburg, 1969.

Hennig

2001 Henning, Beate: *Kleines Mittelhochdeutsches Wörterbuch*. In Zusammenarbeit mit Christa Hepfer und unter redaktioneller Mitwirkung von Wolfgang Bachofer. 4., verbesserte Auflage. Tübingen, 2001.

Herkommer

1972 Herkommer, Hubert: *Überlieferungsgeschichte der 'Sächsischen Weltchronik'. Ein Beitrag zur deutschen Geschichtsschreibung des Mittelalters*. München, 1972. (Münchener Texte und Untersuchungen zur deutschen Literatur des Mittelalters, 38.)

Kiss

1980 Kiss Lajos: *Földrajzi nevek etimológiai szótára*. Bp., 1980.

Körmendi

2008 Körmendi Tamás: *Az Imre, III. László és II. András magyar királyok uralkodására vonatkozó nyugati elbeszélő források kritikája*. Bp., Eötvös Loránd Tudományegyetem. Disszertáció, 2008.

2009 Körmendi Tamás: A Gertrúd királyné elleni merénylet a külhoni elbeszélő forrásokban. In: *Történelmi Szemle*, 49. (2009) 2. sz. 155–193.

Kristó

1992 Kristó Gyula: Előszó. In: *Középkori históriák oklevelekben (1002–1410)*. A szövegeket vál., az előszót és a jegyzeteket írta Kristó Gyula. Szeged, 1992. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár, 1.) 14–29.

Kubinyi

1991 Kubinyi András: Residenz- und Herrschaftsbildung in Ungarn in der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts und am Beginn des 16. Jahrhunderts. In: *Fürstliche Residenzen im spätmittelalterlichen Europa*. Hg.: Patze, Hans–Paravicini, Werner. Sigmaringen, 1991. (Vorträge und Forschungen, Konstanzer Arbeitskreis für mittelalterliche Geschichte, 36.) 421–462.

Kurcz

1962 Kurcz Ágnes: Arenga und Narratio ungarischer Urkunden des 13. Jahrhunderts: In: *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung*, 70. (1962) 323–354.

1966 Kurcz Ágnes: Az Anjou-kori oklevelek narrációja. In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 70. (1966) 1–2. sz. 179–180.

Lexer

1872–1878 Lexer, Matthias: *Mittelhochdeutsches Handwörterbuch*. 3 Bde. Leipzig, 1872–1878.

Loehr

1937 Loehr, Maja: Der Steirische Reimchronist: her Otacher ouz der Geul. In: *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, 51. (1937) 89–130.

Mályusz

1967 Mályusz Elemér: A Thuróczy-krónika és forrásai. Bp., 1967.

Melville

1987 Melville, Gert: Geschichte in graphischer Gestalt. Beobachtungen zu einer spätmittelalterlichen Darstellungsweise. In: *Geschichtsschreibung und Geschichtsbewußtsein im späten Mittelalter*. Hg.: Patze, Hans. Sigmaringen, 1987. 57–153.

Mikó

2013 Mikó Gábor: Élte valaha Szent István fia, Ottó herceg? Egy ismeretlen 15. századi krónika tanúskodása. In: *Történelmi Szemle*, 55. (2013) 1 sz. 1–22.

Mollay

1989 Mollay Károly: A német–magyar nyelvi érintkezések. In: *Nyelvünk a Duna-tájon*. Szerk.: Balázs János. Bp., 1989. 231–290.

Radek

2007 Radek, Tünde: Europa als Region im Mittelalter. Zu den Konstitutionsmerkmalen des Region-Begriffs und zu ihren Erscheinungsformen in der mittelalterlichen Fremdenwahrnehmung. In: *Regionalität und Fremde. Literarische Konstellationen, Visionen und Konzepte im deutschsprachigen Mitteleuropa*. Hg.: Balogh, F. András–Schütz, Erhard. Berlin, 2007. 51–66.

2008 Radek, Tünde: *Das Ungarnbild in der deutschsprachigen Historiographie des Mittelalters*. (Dissertation). Frankfurt am Main, 2008. (Budapester Beiträge zur Literaturwissenschaft, 12.)

2010 Radek, Tünde: Nachrichtenübermittlung zwischen ungarischen und „deutschen“ Höfen – untersucht anhand ausgewählter Texte deutschsprachiger Chroniken des Mittelalters. In: *Vorbild – Austausch – Konkurrenz. Höfe und Residenzen in der gegenseitigen Wahrnehmung*. Bd. 23. Hg.: Paravicini, Werner–Wettlaufer, Jörg. Ostfildern, 2010. 63–88.

2011 Radek, Tünde: Höfische Feste – Das sakralisierte Profane. Zu den Krönungszeremonien von ungarischen Königen anhand von deutschsprachigen historiographischen Texten des Mittelalters. In: *„das Leben in der Poesie“ Festschrift für Magdolna Orosz zum 60. Geburtstag*. Hg.: F. Balogh, András–Varga, Péter. Bp., 2011. (Budapester Beiträge zur Germanistik, 57.) 231–243.

2013a Radek Tünde: Johannes de Utino „Világkrónikájának“ kéziratai (14–15. század) és a német nyelvű kéziratok provenienciája. In: *Magyar Könyvszemle*, 129 (2013) 1. sz. 1–22.

2013b Radek Tünde: Középkori történetírás és képi ábrázolás: Johannes de Utino „Világkrónikájának“ német nyelvű kéziratai (15. század). In: *Liber decorum. Wehli Tünde köszöntése*. Szerk. Boreczky Anna–Szakács Béla Zsolt. 174–187.

Schmale

1988 Schmale, Franz-Josef: Fälschungen in der Geschichtsschreibung. In: *Fälschungen im Mittelalter. Internationaler Kongreß der Monumenta Germaniae Historica München, 16.–19. September 1986. Teil I: Kongreßdaten und Festvorträge. Literatur und Fälschung*. Hannover, 1988. (Monumenta Germaniae Historica Schriften, 33,1.) 121–132.

Schmeidler

1916 Schmeidler, Bernhard: Vom patristischen Stil in der Literatur, besonders in der Geschichtsschreibung des Mittelalters. In: *Geschichtliche Studien. Albert Hauck zum 70. Geburtstag*. Leipzig, 1916. 25–34.

Schulz

1909 Schulz, Marie: *Die Lehre von der historischen Methode bei den Geschichtsschreibern des Mittelalters. (6–13. Jahrhundert)*. Berlin–Leipzig, 1909. (Abhandlungen zur Mittlere und Neuen Geschichte, 13.)

Soós

1999 Soós István: Die Geschichte des Budapester Deutschtum von den Anfängen bis zum Reformzeitalter. In: *Deutsche in Budapest*. Hg.: Hambuch, Wendelin. Bp., 1999. 17–52.

Sprandel

1994 Sprandel, Rolf: *Chronisten als Zeitzeugen. Forschungen zur spätmittelalterlichen Geschichtsschreibung in Deutschland*. Köln–Weimar–Wien, 1994. (Kollektive Einstellungen und sozialer Wandel im Mittelalter. Neue Folge, 3.)

Végh

2006 Végh András: *Buda város középkori helyrajza*. I. köt. Bp., 2006. (Monumenta Historica Budapestinensia, 15.)

Veszprémy

2004 Veszprémy László: Attila a magyar király? In: *História*, 26. (2004) 8. sz. 18–22.

2010 Veszprémy László: Egy késő középkori világkrónika a Mátyás-kori historiográfiában, Johannes de Utino latin nyelvű krónikájának hazai recepciója. In: *Századok*, 144. (2010) 2. sz. 465–484.

Vizkelety

1988 Vizkelety András: Zur Überlieferung der Weltchronik des Johannes de Utino. In: *De captu lectoris: Wirkungen des Buches im 15. und 16. Jahrhundert – dargestellt an ausgewählten Handschriften und Drucken*. Hg.: Milde, Wolfgang–Schuder, Werner. Berlin–New York, 1988. 289–309.

1990 Vizkelety András: Megjegyzések a latinítás és az anyanyelv szerepéhez a középkori historiográfiában. In: *Vigilia*, (1990) 9. sz. 682–684.

1993 Vizkelety András: Béla hercegnek, IV. Béla király fiának menyegzője. In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 97. (1993) 5–6. sz. 571–584.

TÜNDE RADEK

INFORMATION FLOW IN THE KINGDOM OF HUNGARY IN THE MIRROR OF GERMAN MEDIEVAL CHRONICLES

This study investigates some of the international connections of the Kingdom of Hungary in the Middle Age, providing insight into the information flow primarily based on the Styrian Rhymed Chronicle of Ottokar aus der Gaal (Steirische Reimchronik/Österreichische Reimchronik), a document originated in the first two decades of the 14th century. Other German medieval chronicles are also used as an addition.

After describing the terminology of the period, the study turns its attention to the senders and the messengers, and focuses on the requirements the parties had to meet, the rule of inviolability, the rewards, the way the information was sent and about characteristics of the message and the negotiations.